

UDK: 323:328.34 (497.6) "1918/1919"
Izvorni naučni rad

ELEMENTI REPRESIJE U RADU NARODNOG VIJEĆA SLOVENACA, HRVATA I SRBA ZA BOSNU I HERCEGOVINU I NARODNE VLADE ZA BOSNU I HERCEGOVINU¹

Enes S. Omerović

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

U periodu od kraja oktobra 1918. do kraja januara 1919. godine na tlu Bosne i Hercegovine djelovalo je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba za Bosnu i Hercegovinu i Narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu, prvo kao organi Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a zatim Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. U ovom kratkom vremenskom periodu navedeni organi vlasti donosili su zakone, uredbe, naredbe, te provodili druge mjere s ciljem zaštite novouspostavljenog državnog i društvenog poretka, ali je većina navedenih mjera imala represivnu ulogu. U ovom radu se na osnovu objavljene i neobjavljene izvorne građe, onovremene štampe, te dostupne literature analizira i rekonstruira represivna funkcija Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodne vlade za BiH, te njima potčinjenih organa vlasti.

Ključne riječi: Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba za BiH, Narodna vlada za BiH, represija, represivni aparat, represivno zakonodavstvo, policijski nadzor, cenzura, verbalni delikt, zloupotreba, ograničavanje ličnih i političkih sloboda.

¹ Ovaj članak je rezultat dosadašnjih istraživanja na projektu *Političko nasilje u Bosni i Hercegovini 1918-1921*, koji se realizira u Institutu za istoriju u Sarajevu.

NASILJE, TEROR, REPRESIJA – pojmovi su koji u manjoj ili većoj mjeri prate svako društvo bez obzira na vrijeme u kojem je to društvo nastalo i na stupanj njegove organiziranosti i uređenosti, a ovi pojmovi obilježja su i modernih država. Svakako da ni Bosna i Hercegovina nije izuzetak od ovog pravila, samo su se kroz vrijeme mijenjali intenzitet, oblici, stupanj organiziranosti, objekti, institucije i instrumenti nasilja.

Posebno interesantan period za proučavanje fenomena nasilja predstavlja period između dva svjetska rata kada je Bosna i Hercegovina bila u sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije. To je vrijeme u kojem se sistematski izgrađivao represivni aparat, a nasilje je bilo jedna od rijetkih konstanti od nastanka države 1918. godine pa do njene propasti 1941. godine. Intenzitet nasilja se polahko pojačavao tokom 20-ih godina XX stoljeća, a svoju kulminaciju doživio je u doba šestojanuarske diktature. Istu krivulju na zamišljenom dijagramu možemo primijeniti i na stupanj organiziranosti, jer kako se država konsolidirala i organizirala, tako se konsolidirao i organizirao jedan represivni aparat, koji i pored brojnih nedostataka svoj vrhunac doživljava u doba šestojanuarske diktature. Instrumenti nasilja su, kao i u svakom drugom represivnom sistemu, policija, žandarmerija, sudstvo i kazneni zavodi, ali su često korištena i brojna stranačka i druga udruženja i organizacije. Među objekte nasilja možemo svrstati pripadnike svih društvenih slojeva, jer se u svakom od njih moglo pronaći protivnika režima. Različitim oblicima nasilja bili su izloženi kako vodeći političari, protivnici režima, tako i članovi i simpatizeri opozicionih stranaka, zatim radnici, seljaci, ali su represivnim mjerama često bili izloženi i državni službenici, učitelji, sudije i drugi od kojih se očekivalo da bezuvjetno podržavaju vladajući režim.

Upravo u vrijeme nastanka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), odnosno krajem 1918. godine, možemo primijetiti elemente represije u samom procesu ujedinjenja, izgradnji državnog aparata, te u njegovom djelovanju. To važi i za prostor Bosne i Hercegovine, gdje je krajem 1918. i početkom 1919. godine djelovalo Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS) za BiH i Narodna Vlada za BiH prvo kao organi Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a zatim Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Spomenuti novi organi vlasti djelovali su relativno kratko, Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH dva, a Narodna vlada za BiH tri mjeseca, ali su tokom svog kratkotrajnog djelovanja donosili zakone, naredbe, uredbe, te provodili druge mjere sa dosta autonomije u svom

radu. Te mjere su imale za cilj uspostavljanje narušenog reda i mira, te očuvanje novouspostavljenog društvenog i državnog poretka. One su donošene da bi se zaštitila država i njeno stanovništvo. Međutim, mnoge od tih mjera dovele su i do ograničavanja ličnih i političkih sloboda stanovništva Bosne i Hercegovine, te se kao takve mogu i moraju smatrati represivnim. Stoga, ovaj period od 1. 11. 1918. do 31. 1. 1919. godine možemo posmatrati i kao period u kome su udareni temelji jednom represivnom sistemu koji će se sistematski izgrađivati tokom dvadesetih godina XX stoljeća, a svoju kulminaciju će doživjeti u vrijeme diktature. Ovaj proces možemo pratiti kroz djelovanje aparata uprave i izgradnju zaštitnog ili aparata sile – policija, žandarmerija, vojska, sudovi, te kroz zakonodavnu aktivnost Narodne vlade za BiH i njoj nadređenih organa kojima su se ograničavale lične i političke slobode stanovnika Bosne i Hercegovine.

Institucije i instrumenti represije

Dešavanja na ratištima u septembru 1918. godine govorila su u prilog činjenici da je raspad Austro-Ugarske monarhije sasvim izvjestan i da je samo pitanje dana kada će se to desiti. Zbog toga je rad na ujedinjavanju južnoslavenskih pokrajina u sastavu Austro-Ugarske monarhije tokom oktobra intenziviran osnivanjem Narodnih vijeća, kao legitimnih predstavnika Južnih Slavena u Austro-Ugarskoj monarhiji, a ovaj proces nije zaobišao ni Bosnu i Hercegovinu, koja je preko svojih predstavnika bila zastupljena u Narodnom vijeću SHS u Zagrebu i tako aktivno sudjelovala u stvaranju Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Rad Narodnog vijeća SHS za BiH možemo pratiti od 20. oktobra 1918. godine kada je u Sarajevu formiran njegov Glavni odbor, a koji je bio inicijator formiranja kotarskih, mjesnih i seoskih odbora Narodnih vijeća na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine. Narodna vijeća su naročito intenzivirala svoj rad nakon 1. novembra 1918. godine, kada su predstavnici Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za BiH preuzeli vlast od generala Sarkotića. Dva dana nakon ovoga, 3. novembra, na dužnost je stupila Narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu, koju je na prijedlog Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za BiH imenovalo Narodno vijeće SHS u Zagrebu.²

² O uspostavljanju i radu Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodne vlade za BiH pisali su: Isović K. 1962. Krizman B. 1968. Šehić N. 1982. Kapidžić H. 1968. Šehić N. 1991. i drugi.

Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodna vlada za BiH su se nakon preuzimanja vlasti našli u izuzetno teškoj situaciji. Naime, preko Bosne i Hercegovine su se u neredu povlačile jedinice austrougarske vojske, koje su predstavljale stalnu opasnost za stanovništvo onih područja kroz koja su prolazili. Pogranični krajevi sa Crnom Gorom bili su izloženi upadima komita, širom Bosne i Hercegovine javljaju se agrarni nemiri, tako da je veliki broj stanovnika bio izložen pljački i različitim oblicima nasilja. Ukratko, u Bosni i Hercegovini je vladala anarhija, a novi organi vlasti trebali su je spriječiti, uvesti red i mir i istovremeno onemogućiti dalje i dublje društvene promjene. Da bi to ostvarili, Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodna vlada za BiH trebali su imati adekvatan aparat pomoću kojeg bi bili u stanju zavesti red i mir, te spriječiti dalje društvene promjene. Tako su od početka novembra 1918. godine uporedo provođene aktivnosti na uspostavi mreže kotarskih, mjesnih i seoskih odbora Narodnih vijeća, te na očuvanju postojećeg činovničkog aparata u okruzima, kotarima i kotarskim ispostavama. Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH pri tome je planirao da odbori Narodnih vijeća imaju samo savjetodavnu ulogu, dok bi pravo izvršne i administrativne vlasti ostalo u rukama postojećih organa vlasti.³

Evidentno je da Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodna vlada za BiH nastoje zadržati postojeći činovnički kadar u organima uprave, pa

³ Telegram upućen upravnim vlastima i kotarskim, mjesnim i seoskim odborima Narodnog vijeća: *Do dalje naredbe, kojom će se potanko utvrditi odnos Narodnih vijeća s jedne i redovnih upravnih vlasti s druge strane, vrijediće kao glavni princip sporazuman rad. Redovne upravne vlasti, sudovi, poštanski i brzojavni ured, organi željeznica, oružništva, redarstva, šumarske i rudarske uprave, kao u opće svi javni organi zadržavaju u interesu pravilnog razvijanja javne uprave potpunu svoju dosadašnju nadležnost, a kotarski mjesni i seoski odbori pozvani su samo, da savjetom i sporazumnom saradnjom pomažu rad javnih organa. Tim pododborima glavnog odbora nije za sada zadatak, da se direktno upliću u redovne i stalne agende spomenutih vlasti, nego im je naprotiv svrha, da sporazumno sa tim vlastima svojim organizacionim radom i ugledom u narodu što svojskije porade oko normalnog vršenja uprave, naročito u pitanju mira, reda i prehrane, čuvanja javnih i privatnih dobara i da ih u tom pravcu najizdašnije podupiru. Naročito nije zadatak pododbora da izvršuju disciplinarnu vlast nad državnim namještanicima. U pitanju namještanja, premještanja i otpuštanja činovnika i ostalih službenika odlučuje jedino Narodna vlada, koja imade ovlaštenje Glavnog odbora Narodnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu, da vrši upravu u zemlji, i koja u svim pitanjima nastupa u sporazumu sa Glavnim odborom N. V. Ako dođe do nesporazuma između upravnih vlasti i pojedinih odbora, treba tražiti odluku Glavnog odbora Narodnog vijeća. Potanja će uputstva stići i odborima i vlastima.* Citirano prema: Kapidžić H. 1963, str. 174, bilješka 48.

čak i one činovnike koji su se ozbiljno kompromitirali u prethodnom periodu, jer tada nisu imali snage za radikalnije promjene, niti su imali na raspolaganju adekvatne zamjene za eventualno smijenjene činovnike. Tek će u narednom periodu doći do većih promjena u organima uprave zahvaljujući, prije svega, dovođenju činovnika iz Srbije.

Odnos odbora Narodnih vijeća i postojećih organa uprave ipak je bio znatno drugačiji od onog kako je to bilo predviđeno. Naime, kompromitirani činovnički aparat u mnogim se mjestima nije uspio suprotstaviti nastojanjima odbora Narodnih vijeća da se afirmišu u jedine organe vlasti. Pri tome su ti isti odbori često zloupotrebljavali prigrabljenu vlast, te sprovodili hapšenja, pretrese, smjenjivali i internirali činovnike itd. Na udaru se najčešće nalaze kotarski predstojnici, ali i drugi činovnici koji su se u prethodnom periodu svojim djelovanjem kompromitirali. Tako je Narodno vijeće u Bosanskoj Dubici prvo pritvorilo, a zatim i interniralo u Banju Luku kotarskog predstojnika Fasta⁴, a ista stvar se desila i u Sanskom Mostu.⁵ U Varcar-Vakufu je kotarski predstojnik Gottesman stavljen u kućni pritvor, a ista sudbina je uskoro zadesila i vojničkog oficijala Viplinga, koji je u istom mjestu bio postavljen na mjesto kotarskog predstojnika.⁶

Sličnih slučajeva bilo je i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, ali je najviše problema Glavnom odboru Narodnog vijeća SHS za BiH pravio odbor Narodnog vijeća u Banjoj Luci, koji je odbijao da se povinuje odlukama Glavnog odbora, te je na području koji je pokrivaio smjenjivao činovnike, miješao se u rad sudova, provodio nezakonite premetačine, hapšenja, interniranja i slično.⁷ Zbog ovakvog razvoja situacije Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH je na sjednici održanoj 11. 12. 1918. godine čak razmatrao mogućnost upotrebe vojne sile kako bi uspostavio svoj autoritet na području Banje Luke.⁸

Kako bi uspostavili red i mir, te stvorili autoritet potreban za sprovođenje svojih naloga i instrukcija, Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodna vlada za BiH poduzimali su različite mjere. Na samom početku te mjere više nose pečat improvizacije, a manje ozbiljne organizacije, ali su i one

⁴ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 29/1919.

⁵ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 2685/1919.

⁶ ABiH. Fond ZVBiH, sign. 1334/1919.

⁷ Šehić N. 1991, 28.

⁸ Kapidžić H. 1963. 286-298; ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 14233/1919.

davale određene rezultate. Tako je izvjesni Svetozar Zrnić 5.11.1918. godine od Narodnog vijeća SHS u Zagrebu dobio ovlaštenje da ode u kotare Jajce, Varcar-Vakuf i Ključ, te da tamo uspostavi red i mir. Naknadno, 15. 11. 1918. godine, ista ovlaštenja dobio je i od Narodne vlade za BiH. Sa dosta širokim ovlaštenjima povjerenik Zrnić je vrlo brzo u Varcar-Vakufu uspostavio red i mir hapseći, zatvarajući i internirajući pljačkaše. Zatim, zabranio je svako sastajanje na ulicama i u zgradama, zatvorio kafane i zabranio točenje alkohola, zabranio kretanje nakon sedam sati navečer i proglasio smrtnu kaznu za prijestupnike. Ovakve mjere su po njemu bile neophodne i djelotvorne, jer je nakon petnaest dana uspostavljen red i mir.⁹ Da li je ovakvih povjerenika sa širokim ovlaštenjima bilo i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine nije mi poznato, ali u svakom slučaju oni su mogli biti samo prijelazno rješenje.

Zbog rada na uspostavi reda i mira i stvaranja autoriteta novi organi vlasti vrlo rano su se počeli baviti pitanjima organizacije aparata sile – policije, žandarmerije i vojske. Naslijeđeni aparat – policija i oružništvo (kako se tada nazivala žandarmerija) – od samog je početka bio gotovo neupotrebljiv, jer je veliki broj policajaca i oružnika u doba prevrata napustio posao dovodeći ove službe na rub rasula.¹⁰ S druge strane, kako je narod u policiji i oružništvu vidio eksponente starog režima, oni su u potpunosti izgubili autoritet i gotovo na svakom koraku bili izloženi napadima i poniženjima. Primjere koji potvrđuju ovu konstataciju možemo pronaći u izvještaju koji je 7. 11. 1918. godine Oružnički zbor dostavio Narodnoj vladi za BiH. Oružnici u Janji (kotar Bijeljina) i Balatoru (kotar Zvornik) bili su napadnuti od strane komita, a zatim i odvedeni u Srbiju. U Brezovom Polju (kotar Brčko) nakon napada na oružničku postaju komite su njenog zapovjednika osudile na smrt. Pojedine oružničke postaje razoružane su od odbora Narodnih vijeća, kao npr. u Kozluku (kotar Brčko), te Krivaji i Vozućoj (u kotaru Kladanj).¹¹ Česti su bili slučajevi da je narod napadao na oružnike i kidao im činove¹². Zbog ovakvih i sličnih ispada u nekim dijelovima oružništvo nije ni korišteno za vanjsku službu zbog straha od napada naroda i komita.¹³

⁹ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 1334/1919.

¹⁰ Šehić N. 1991. 17.

¹¹ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13550/1918.

¹² ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13759/1918.

¹³ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13725/1918.

Kako bi spriječili dalje napade, Oružnički zbor predlagao je Narodnoj vladi za BiH da u *Narodom jedinstvu* objavi proglas u kome će se jasno kazati da je Oružnički zbor organ Narodne vlade za BiH zadužen za održavanje reda i mira, te da će se uvrede i smetnje njihovom radu i slično najstrožije kazniti.¹⁴

Autoritet policije je također bio teško narušen, a policajci izloženi napadima, o čemu svjedoči objava u *Narodnom jedinstvu* od 12. 11. 1918. godine, u kojoj se kaže da je straža sigurnosti (policija) u službi Narodnog vijeća, te se upozorava građanstvo da se mora pokoravati zapovijedima policijskih organa.¹⁵

Ovakvi i slični apeli nisu donosili previše uspjeha, niti su promijenili odnos stanovništva prema oružništvu, odnosno žandarmeriji. Čak i krajem januara 1919. godine imamo primjere slabe organizacije i narušenog autoriteta oružništva. U svom obraćanju Narodnoj vladi za BiH 21. 1. 1919. godine kotarski predstojnik u Rogatici kaže: *Oružničke postaje svoju službu ne vrše kao prije te zapravo institucija oružništva u jednom dijelu kotara postoji samo nominalno, jer se oružnici ne usuđuju vršiti vanjsku službu [...]*¹⁶ U sličnom tonu je i izvještaj Kotarskog ureda u Sarajevu Okružnoj oblasti u Sarajevu od 22. 1. 1919. godine, u kojem se kaže: *Oružničke postaje postavljene su i vrše službu ali veoma malim uspjehom jer je autoritet oružnika sasvim pao te je usljed toga upliv isti(h) na stanovništvo neznatan a strožije mjere nemogu upotrijebiti jer nemaju nikakvog oslona a narod ih slabo potpomaže.*¹⁷

Shvatajući značaj aparata sile, Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodna vlada za BiH radili su na tome da policiju, a posebno oružništvo reorganiziraju i učine efikasnijom. Već 7. 11. 1918. godine uklonjeni su kompromitirani oficiri iz oružništva, a primanje novih trebalo je vratiti poljuljani ugled ove institucije.¹⁸ Planirano je da se broj oružnika, odnosno žandara poveća sa 2304 na 5000, i to primanjem u službu bivših austrougarskih vojnika i podmlatka, a razmatrala se i mogućnost uvođenja nove teritorijalne organizacije žandarmerije koja bi odgovarala izmijenjenim prilikama.¹⁹ Čitava re-

¹⁴ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13759/1918.

¹⁵ "Policija u službi Narodnog vijeća". *Narodno jedinstvo*, god. 1, br. 10. Sarajevo: 12. 11. 1918. 2.

¹⁶ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 413/1919 kao prilog aktu 1100/1919.

¹⁷ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 1101/1919.

¹⁸ Kapidžić H. 1963, 215, bilješka 106.

¹⁹ Šehić N. 1991. 19; Kapidžić H. 1963, 215.

organizacija oružništva uskoro se našla pod komandom Srpske vojske, jer je Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH na sjednici održanoj 25. 11. 1918. godine donio odluku po kojoj *u pogledu reda i discipline potpadaju oružnici pod komandanta srpske komande u onom mjestu, gdje ovih ima, a gdje ih još nema, pod komandu kotarskog predstojnika.*²⁰ Krupan korak u reorganizaciji žandarmerije u cijeloj Kraljevini SHS učinjen je 19. 2. 1919. godine kada je donesena Uredba o formaciji, dužnostima i nastavi žandarmerije.²¹

Kako se početkom novembra 1918. godine Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH nije mogao osloniti na dezorganiziranu policiju i oružništvo, uporedo sa obrazovanjem odbora Narodnih vijeća pristupilo se i formiranju jedinica Narodne garde. Ova poluvojna formacija trebala je osigurati zavođenje reda i mira i razoružavati austrougarsku vojsku koja se povlačila preko Bosne i Hercegovine. Narodna vlada za BiH naložila je svim potčinjenim upravnim organima da pristupe formiranju jedinica Narodne garde, te se čak nalagalo da se mjesna policija i žandarmerija stave na raspolaganje zapovjedniku garde i da s njim sporazumno djeluju.²² Međutim, odziv u Narodnu gardu nije bio zadovoljavajući, pa su vlasti bile prinuđene da upućuju naknadne pozive kako bi se popunile ove jedinice.²³ Zbog slabog odziva i nedovoljno definiranih kriterija za prijem, dešavalo se da su u gardu primani maloljetnici i ljudi sumnjivih moralnih kvaliteta, koji su svoj položaj često koristili za ostvarivanje ličnih interesa, prije svega, za pljačku i osvetu, što će Narodnu gardu vrlo brzo diskvalificirati kao sigurnosnu službu.²⁴

²⁰ "Izvjestaj o radu Narodnog vijeća". *Glas slobode*, god. 8, br. 94. Sarajevo: 30. 11. 1918. 1-2.

²¹ Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1919, *Uredba o formaciji, opremi, nadležnostima, dužnostima i nastavi žandarmerije*. 37-46.

²² Narodna vlada BiH je povodom osnivanja Narodne garde upravnim vlastima prosljedila narađenje koje glasi: *Pozivate se da odmah u sporazumu sa odborima Narodnog vijeća osnivate narodne garde. Ako tamo nije odbor osnovan to se pozivate da u sporazumu sa tamošnjim svjesnim građanima osnujete narodnu gardu i odmah izaberete komandanta garde. Članovi garde moraju slušati naloge svoga komandanta. Dužnost je garde da održi mir i red u mjestu i okolici [...] Žandarmerija i mjesna policija treba da se potpuno stavi na raspolaganje zapovjedniku garde i da s njime potpuno u sporazumu postupa.* Citirano prema: Kapidžić H. 1968. 268-269.

²³ "O oružju, municiji i obrazovanju narodne garde". *Glas slobode*, god. 8, br. 87. Sarajevo: 6.11.1918. 3.; Šehić N. 1991. 18.

²⁴ Šehić N. 1991. 18.

Činilo se da mjere koje su početkom novembra poduzimane na organizaciji aparata sile nisu bile dovoljne za uspostavljanje reda i mira i osiguranje autoriteta novim organima vlasti. Zbog toga je Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH odlučio da pozove Srpsku vojsku da uđe u Bosnu i Hercegovinu. Nakon što su predstavnici Glavnog odbora u Vardištu kod Višegrada 4.11.1918. godine zvanično uputili poziv, u Sarajevo dva dana kasnije stiže prva jedinica Srpske vojske, a u narednom periodu stižu i u druge dijelove Bosne i Hercegovine. Ovakav razvoj situacije nije naišao na odobravanje u Zagrebu, jer je tamošnje Narodno vijeće SHS pokušavalo da organizuje vlastitu vojsku. S tim ciljem je u Sarajevo 9. 11. 1918. godine stigla grupa oficira, ali su se vrlo brzo vratili neobavljena posla, a samo nekoliko ih je ostalo u Sarajevu sa zadatkom da u saradnji sa komandantom Srpske vojske organiziraju žandarmeriju.²⁵ Srpska vojska trebala je uspostaviti red i mir koji su narušavali austrougarski vojnici u povlačenju preko Bosne i Hercegovine i komite, trebala je zaštititi vojne magazine i skladišta itd.²⁶ Također, pod komandom Srpske vojske trebala je biti reorganizirana žandarmerija, a povjereno im je i razoružavanje Narodne garde u onim mjestima gdje bi došli.

Narodna vlada je već 8. 11. 1918. godine zahtijevala od komandanta Sarajevskog odreda da u Bosnu i Hercegovinu uvede veći broj trupa, tj. jednu diviziju, kako bi se osigurale željeznice, industrija, pojedini centri, te državna i privatna imovina. Konkretno, željeli su osigurati jugoistočnu Hercegovinu, koja je bila izložena napadima komita, zatim, preporučili su zaposjedanje Vlasenice radi osiguranja željeznica na prostoru sjeveroistočne Bosne, prije svega prugu Sarajevo – Višegrad i telefonsko-telegrafsku liniju Sarajevo – Rogatica – Višegrad, jer su na tom prostoru rastrojene austrougarske trupe pravile nered.²⁷

Činilo se da tempo dolaska Srpske vojske nije bio zadovoljavajući. Narodnoj vladi se stalno obraćaju potčinjeni organi koji traže da se na njihovo područje upute jedinice Srpske vojske, jer se nadaju da će upravo vojska moći uspostaviti red i mir, spriječiti pljačke i sl.²⁸

²⁵ Šehić N. 1991. 21; Kapidžić H. 1968. 269-270.

²⁶ Šehić N. 1991. 22

²⁷ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13556/1918.

²⁸ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13801/1918, 14270/1918, 29/1919, 260/1919, 448/1919; Fond:

Manji odredi Srpske vojske u ovom periodu zaposjedali su mjesto po mjesto u Bosni i Hercegovini, a prilikom dolaska priređivani su svečani dočeci kojima su prisustvovali predstavnici lokalnih vlasti i veliki broj građana.²⁹ Dolazak Srpske vojske na određena područja obično su pratili i izvještaji da je tu uspostavljen red i mir. Međutim, vrlo brzo su izvještaje o svečanim dočecima Srpskoj vojsci i pohvalama počeli zamjenjivati izvještaji Narodnoj vladi za BiH i napisi u novinama u kojima se govori o nasiljima koja su sprovodili srpski vojnici.

Ovaj aparat sile koji su sačinjavali policija, žandarmerija, Narodna garda i Srpska vojska trebao je osigurati uspostavljanje već uveliko narušenog reda i mira, te osigurati provođenje mjera Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodne vlade za BiH. U tu svrhu i u skladu sa važećim propisima uglavnom su i upotrebljavane ove institucije. Međutim, u ovom periodu počinju se javljati i slučajevi da se kao počinioci različitih krivičnih djela pojavljuju i pripadnici policije, žandarmerije, Narodne garde i Srpske vojske. Uskoro su vijesti o tome počele prodirati i u štampu. Veliki dio ovih žalbi došao je do Narodne vlade posrednim putem, preko novina, reisul-uleme, što dovoljno govori o nepovjerenju dijela stanovništva prema organima vlasti.

U većini slučajeva radilo se o tome da su pripadnici neke od navedenih sigurnosnih službi zloupotrijebili položaj i ovlasti. Naime, jedna od mjera koje su trebale osigurati red i mir bilo je i opće razoružanje stanovništva. Međutim, kako ni nakon nekoliko poziva da se preda nelegalno naoružanje rezultati nisu bili zadovoljavajući, Narodna vlada je odlučila formirati jednu komisiju koja bi uz asistenciju Srpske vojske, žandarmerije ili *pouzdanih mjesnih momaka* oduzimala oružje od naroda.³⁰ Ovu činjenicu često su zloupotrebljavali neodgovorni pojedinci koji su pod izgovorom da traže oružje upadali u kuće, najčešće noću, pretresali ih, pljačkali i zlostavljali ukućane, a često su se deša-

ZVBiH, sign. 921/1919. [...]

²⁹ "Dolazak srpskih četa u Trebinje". *Narodno jedinstvo*, god. 1, br. 12. Sarajevo: 14. 11.1918, 3. "Srpska vojska u Tuzli". *Narodno jedinstvo*, god. 1, br. 13. Sarajevo: 15. 11. 1918, 3. "Banket muslimana grada Sarajeva srpskoj vojsci". *Narodno jedinstvo*, god. 1, br. 14. Sarajevo: 16.11.1918, 2. "Doček srpske vojske u Mostaru". *Narodno jedinstvo*, god. 1, br. 21. Sarajevo, 23. 11. 1918, 3. "Dolazak srpske vojske u Glamoč". *Narodno jedinstvo*, god. 1, br. 55. Sarajevo, 27. 12. 1918, 2. [...]

³⁰ "Naređenje poverenika za Narodnu odbranu za opšte razoružanje". *Narodno jedinstvo*, god. 1, br.59. Sarajevo: 31. 12. 1918. 3.

vali i smrtni slučajevi. Vinovnici ovakvih postupaka najčešće su bili gardisti i srpski vojnici, a žrtve najčešće muslimani. Kako muslimani uglavnom nisu imali povjerenja u organe vlasti, oni su svoje žalbe upućivali reisul-ulemi, a onda ih je on prosljeđivao Narodnoj Vladi za BiH. Tako se reisul-ulema 8. 12. 1918. godine obraća Narodnoj vladi za BiH i kaže da razne naoružane grupe provode nasilja nad muslimanima pod izgovorom da traže oružje, te da to nekada provode gardisti. Ove pojave najviše su bile izražene u Vlaseničkom i Rogatičkom kotaru.³¹ O neosnovanim hapšenjima, prebijanjima, ubistvima, pretresanjima kuća, oduzimanju oružja i drugim nasiljima nad muslimanima reisul-ulema je obavještavao Narodnu vladu za BiH i komandanta II armije i u januaru 1919. godine³², što svakako dosta govori o spremnosti ili mogućnosti organa vlasti da zaštite vlastito stanovništvo.

U dosta slučajeva učesnici ovih nezakonitih i nasilnih akcija bili su srpski vojnici. Tako je 26. 11. 1918. godine grupa naoružanih seljaka u pratnji dva srpska vojnika upala u kuću Ibrahima Dedića u selu Miljevići (kotar Kladanj), te ga opljačkali, a zatim njega, braću i oca zlostavljali.³³ Navedena grupa je i narednih dana poduzimala slične akcije na tom prostoru. Dana 4. 1. 1919. godine seljak Hašim Kadrić iz Golubovića (općina Sočica) prijavio je da su mu dan ranije u kuću upala dva vojnika u srpskim uniformama i jedan u austrougarskoj uniformi, te da su kuću pretresli, a oca, sestru i ženu zlostavljali. Ovaj slučaj je karakterističan po tome što možemo vidjeti kako su funkcionirale vlasti u ovakvim slučajevima, te dijelom objašnjava nepovjerenje stanovništva prema organima vlasti. Naime, nakon provedene istrage utvrđeno je da su ovu pljačku izvršili srpski vojnici Bogić Jovandrić, Vitomir Đurđić i Obren Kaplarević, te da su slične pljačke izvršili i u selima Vragolovi, Karačići i Golubovići u periodu od 15.12. 1918. do 3. 1. 1919. godine. I pored toga što su počinioci otkriveni, *Vojnici su ostavljeni na slobodnoj nozi*.³⁴ Tri srpska vojnika su 16. 1. 1919. godine u selu Zečići kod Pala pod izgovorom da žele pretražiti kuće radi oružja i vojničkih stvari opljačkali nekoliko mještana muslimana.³⁵

³¹ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 413/1919 kao prilog aktu 1100/1919.

³² Purivatra A. 1999. 35.

³³ "Lice i naličje". *Vrijeme, god. 1, br.1*. Sarajevo: 8. 1. 1919. 3-4; ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 413/1919 kao prilog aktu 1100/1919.

³⁴ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 1058/1919.

³⁵ "Lice i naličje". *Vrijeme, god. 1, br.5*. Sarajevo: 25.1.1919. 3.

Organi vlasti su zbog stalnih žalbi preduzimali neke mjere, ali je reakcija ipak bila blaga i izgleda da nije donijela veće promjene na terenu. Tako je Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH na sjednici održanoj 2. 12. 1918. godine donio zaključak da se cirkularnom naredbom kotarskim odborima Narodnih vijeća i svim oblastima naloži da se kućne premetačine ne vrše noću bez nalog suda.³⁶ Čini se da ovakve mjere nisu donosile previše uspjeha, pa i dva i po mjeseca nakon ovoga Policijska direkcija u *Narodnom jedinstvu* od 15. 2. 1919. godine upozorava narod da od lica koja žele pretresati kuće zatraže legitimacije i nalog, odnosno naređenje za pretres, te de one koji nemaju propisanu legitimaciju i naređenje prijave najbližoj karauli ili policijskoj direkciji.³⁷

Dio primjera nasilnog ponašanja organa sigurnosti odnosi se na prekoračenje ovlasti i pretjeranu upotrebu sile, pri čemu se često završe smrtnim ishodom. Slučaj Mehmeda Pavice u Rogatici interesantan je zbog dvije činjenice. Prvo, jer su navedenog nakon kafanske tuče srpski vojnici i gardisti zatvorili, a zatim i tukli sve dok nije podlegao. Druga zanimljiva činjenica iz ovog slučaja je da su zajedno sa Pavicom tada zatvoreni i muslimani gardisti koji su također u zatvoru pretučeni.³⁸

U ovu grupu možemo svrstati i brojne žalbe na koje nailazimo u štampi, prije svega u *Glasi slobode*, a koji se najčešće tiču nasilja koje su garda i policija provodile protiv radnika. Npr., u *Glasi slobode* od 7. 12. 1918. godine žale se da se u Bijeljini ljudi hapse, zatvaraju i zlostavljaju samo zbog govora o republici, a 6. 2. 1919. godine reaguju na hapšenje ljudi koji se vraćaju iz Rusije pod optužbom da su boljševici.³⁹

Zloupotrebe se najviše vežu uz gardiste koji su pokušavali da rade i ono što im nije bilo u opisu posla. Mnogo problema pravili su na željeznicama pretresajući putnike, zaustavljajući saobraćaj i sl. Tako su sredinom novembra 1918. godine gardisti na stanici u Lješevu u kotaru Visoko seljake podijelili po

³⁶ "Saopštenja o XX sjed. Glavnog odbora Nar. Vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu od 2. decembra 1918." *Narodno jedinstvo*, god. 1, br. 45. Sarajevo: 16. 12. 1918. 1.

³⁷ "Premetačine". *Narodno jedinstvo*, god. 2, br. 42. Sarajevo: 15. 2. 1919. 3.

³⁸ "Lice i naličje". *Vrijeme*, god. 1, br.3. Sarajevo: 18. 1. 1919.

³⁹ "Apšenje naših drugova u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu". *Glas slobode*, god. 9, br.29. Sarajevo: 6. 2. 1919. 1.

vjerama i tražili oružje, a istu noć su opljačkali i istukli nekoliko mještana.⁴⁰ Zbog ovakvog djelovanja gardista, posebno na pruži Bosanski Brod – Zenica, Narodna vlada za BiH je tražila da gardisti isprazne kasarne pratilaca vozova, koje su bili zauzeli, da se ne miješaju u rad željeznica, te da se za pratnju vozova uvedu straže srpskih vojnika.⁴¹

Ogroman je broj sličnih slučajeva u kojima su gardisti ili srpski vojnici upadali u muslimanske kuće, pretresali ih, otimali novac ili pokretnu imovinu, zlostavljali ukućane, a sve se to znalo završiti i smrtnim slučajevima. Zanimljivo je da se veoma mali broj ovakvih nasilnih akcija veže za policiju i žandarmeriju u ovom periodu. Zamjerke na njihov rad uglavnom se odnose na inertnost i nepreduzimanje nikakvih akcija koje bi spriječile ove i slične napade ili uhvatili krivce.

Sudovi i tužilaštvo su također bili dio državnog aparata koji je svojom djelatnošću, privođenjem i kažnjavanjem prekršioca zakona trebao doprinijeti uspostavljanju reda i mira i zaštiti novouspostavljenog poretka. Dokaze o stanju u sudstvu i tužilaštvu ovog perioda možemo pronaći u nekoliko izvještaja koje su podređene vlasti slale Narodnoj vladi za BiH, te u štampi.

Kao i u drugim dijelovima državnog aparata koji je naslijeđen od prethodnog režima u sudstvu i tužilaštvu se od samog početka pojavio problem nedostatka kadra zbog odlaska jednog dijela sudija i sudskih činovnika iz Bosne i Hercegovine, te zbog činjenice da je veliki broj onih koji su ostali bio nepopularan među narodom. Naravno da su ove stvari utjecale na rad sudova i tužilaštva. Kratak i jasan primjer stanja u sudstvu na tlu Bosne i Hercegovine nakon prevrata imamo u izvještaju koji je Narodnoj vladi za BiH napisao Svetozar Zrnić, povjerenik za kotare Jajce, Varcar-Vakuf i Ključ. On u svom dosta opširnom izvještaju o poduzetim mjerama u Varcar-Vakufu navodi, između ostalog, da je stanje u sudstvu po njegovom dolasku (9. 11. 1918) bilo loše i najviše prouzrokovano odlaskom jednog sudije. Zatim tvrdi da je u trenutku pisanja izvještaja (1. 1. 1919) stanje mnogo bolje, da sud obavlja svoj posao, te da se očekuje dolazak još jednog suca.⁴² Pored navedenih problema sa nedo-

⁴⁰ "Lice i naličje". *Vrijeme, god. 1, br.1.* Sarajevo: 8. 1. 1919.

⁴¹ ABiH. Fond: NVBiH, kutija 5, Zapisnik sa sjednice Narodne vlade za BiH, održane 26. 11. 1918.

⁴² ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 1334/1919.

statkom kadra, sudstvo i tužilaštvo su u ovom periodu imali i dosta problema zbog postojećeg zakonodavstva, jer važeći zakoni često nisu bili u skladu sa novim uvjetima na terenu, a to se posebno odnosi na zakone koji štite državu i njen poredak, jer su postojeći štitali Austro-Ugarsku monarhiju i njen poredak.

Kao jednu od glavnih mjera kojom se željela boriti protiv konstantnog narušavanja reda i mira na nekim područjima, Narodna vlada za BiH uvodila je prijekne sudove. Na sjednicama Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za BiH bilo je prijedloga da se prijeki sud uvede na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, ali to nije usvojeno.⁴³ Ipak, na onim prostorima gdje su se javljali agrarni nemiri, pljačkanja, upadi komita i drugi oblici nasilja dolazilo je do uvođenja prijeknih sudova. Prijeki sudovi su uvedeni 6. 11. 1918. u Brčkom, a 7. 11. 1918. godine u Derventi i Banjoj Luci.⁴⁴ Iako se u literaturi ne spominje, izgleda da su prijeki sudovi uvedeni i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, prema potrebi, tj. zbog pogoršane sigurnosne situacije. Na sjednici Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za BiH koja je održana 4. 11. 1918. godine Atanasije Šola na jednom mjestu spominje da prijeki sudovi već postoje za različite zločine, i pri tome da su ukinuti za zločine veleizdaje i smetnje javnog reda i mira, ali da se zadržavaju za palež, krađu, umorstvo i bunu.⁴⁵

Nekoliko činjenica potvrđuje da su prijeki sudovi postojali i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, posebno u Hercegovini koja je i bila najnemirnija. Tako odbor Narodnog vijeća iz Mostara 12. 11. 1918. godine traži da se prijeki sud koji je proglašen za pogranične kotareve hercegovačke protegne na cijelu Hercegovinu.⁴⁶ Nesređena situacija na ovim prostorima doprinijela je, izgleda, tome da se prijeki sudovi na ovim prostorima zadrže i tokom januara 1919. godine. Sredinom januara 1919. godine Narodna vlada za BiH obraćala se predsjedniku Vlade u Beogradu Protiću, i zbog nesređenih prilika u zemlji predložila nekoliko mjera, a među njima i uvođenje prijeknih sudova u Rogatičkom, Bijeljinskom i Derventskom kotaru, te da se Narodnoj vladi za BiH da odobrenje da može po potrebi proglasiti prijekne sudove i u Nevesinjskom,

⁴³ Kapidžić H. 1963, 161-163.

⁴⁴ Kapidžić H. 1963, 161-163.

⁴⁵ Kapidžić H. 1963, 163.

⁴⁶ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13619/1918.

Gatačkom, Stolačkom, Trebinjskom i Ljubuškom kotaru.⁴⁷ Jedan izvještaj o stanju sigurnosti u Mostarskom okrugu, koji je pisan 23. 1. 1919. godine potvrđuje nam uvođenje prijekih sudova u kotarevima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje i u nekim općinama kotara Stolac,⁴⁸ ali tačan podatak kada su proglašeni imam samo za Stolac, gdje je prijeki sud proglašen 17. 1. 1919. godine.⁴⁹

Inače, na prostorima gdje je proglašen prijeki sud je sudio za zločine ustanka, pobune, javnog nasilja, umorstva, paleža, razbojništva, pružanja pomoći u spomenutim zločinima, te za zločine krađe ako je izvršena *osobito drzovito, nasilno ili lukavo*, a za sve ove zločine bila je predviđena kazna smrću. Pravo djelovanje ovih sudova nisam uspio još uvijek rasvijetliti. Moguće je da su ovi sudovi psihološki djelovali tako da se smire nemiri. Nije mi poznato ni da li je i jedan od ovih sudova donio i jednu smrtnu presudu u ovom periodu. Ono što mogu tvrditi je da se u nekim područjima, kao što je Hercegovina, rad prijekih sudova nije osjetio, jer jednostavno nije ni radio onaj posao koji je bio predviđen.

Zakonodavna djelatnost novih organa vlasti

Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH i Narodna vlada za BiH od prethodnog su režima pored gotovo neupotrebljivog aparata sile i rastrojenog činovničkog aparata naslijedili i zakonodavstvo koje najvećim dijelom više nije odgovaralo novostvorenim okolnostima. Većina njegovih odredbi bila je u suprotnosti sa stanjem na terenu, pa zbog toga često dolazi do frustracija kako u Narodnoj vladi za BiH tako i u njoj potčinjenim organima uprave. Zbog toga je rad prije svega Narodne vlade za BiH u ovom kratkom periodu bio usmjeren na izmjenu kaznenog zakonodavstva, jer su samo tako država i njeni organi mogli djelovati na vlastitij zaštiti a da to ostane u zakonskim okvirima.

Na samom početku svog djelovanja Narodna vlada za BiH nastojala je svojim mjerama napraviti otklon od starog režima, te zbog toga donosi niz zakona, naredbi i instrukcija koje su trebale bar djelimično poništiti djelovanje restriktivnih zakona i mjera iz prethodnog perioda. Riječ je, prije svega,

⁴⁷ Išović K. 1967, 419.

⁴⁸ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 921/1919.

⁴⁹ "Prijeki sud". *Narodno jedinstvo*, god. 2, br. 23. Sarajevo: 24.1.1919. 3.

o odredbama koje su ograničavale lične i političke slobode stanovnika Bosne i Hercegovine, a koje su posebno pooštrene u vrijeme Prvog svjetskog rata. Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH je već 3. 11. 1918. godine na svojoj sjednici donio zakon kojim se ukida ekspatrisanje, uvedeno naredbom od 13. 10. 1914. godine, a kojom se dopunjuje čl.15 Naredbe o iseljavanju od 21. 7. 1907. godine.⁵⁰ Također, na istoj sjednici je donesen i zakon kojim se ukidaju zapćenja i konfiskacije, tj. ukida se Naredba od 24. 10. 1917. godine o odgovaranju za štetu od izdajničkih djela i konfiskacije izrečene po Zakonu od 7. 10. 1914. godine.⁵¹

S istim ciljem ukidanja represivnih mjera, Narodna vlada je 5. 11. 1918. godine uputila jednu naredbu *Svim okružnim oblastima, kotarski uredima, kotarskim ispostavama, redarstvenom ravnateljstvu za BiH, vladinom povjereniku za zemaljski glavni grad Sarajevo, financijskom ravnateljstvu u Sarajevu i oružničkom zbornom zapovjedništvu u Sarajevu*

*Narodna vlada stavlja ovime izvan krijeposti sve naredbe izdane u pogledu državne redarstvene službe, te će prema potrebi od slučaja do slučaja nove naredbe izdati. Naročito ukidaju se svi propisi odnoseći se na poštansku cenzuru, sve zabrane glede prometa pisama, novca, časopisa i brzobjava, dalje svi propisi i naredbe glede vojničkih bjegunaca, uopće sve zaplijene imetka, sve potrage u pogledu državno-redarstvene službe i sve ostale u državno-redarstvenoj službi izdane zabrane i naredbe. Riješenje u tom pogledu dosada izdanih otpisa imade se obustaviti. U krijeposti ostaju jedino one naredbe i propisi, koji se tiču uzdržavanja javnog reda i mira, sigurnosti života, zdravlja i imetka.*⁵²

Naredni korak učinjen je već 10. 11. 1918. godine kada je Narodna vlada za BiH izdala Naredbu kojom se ukidaju ograničenja za štampu, odnosno ukinuta je Naredba Zemaljske vlade za BiH od 26. 7. 1914. godine, kojom je pooštren postojeći Zakon o štampi.⁵³ Istog dana je Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH donio Zakon kojim se ukidaju dijelovi članova 9. i 10, te

⁵⁰ Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1918, *Zakon kojim se ukidaju ekspatrisanja*, 397.

⁵¹ Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1918, *Zakon kojim se ukidaju zapćenja i konfiskacije*, 398.

⁵² ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13412/1918.

⁵³ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13549/1918; Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1918, *Naredba kojom se ukidaju ograničavanja na štampu*, 399.

članovi 11–14. Zakona o štampi iz 1907. godine, čime je ukinuto plaćanje kucije za periodične štampane spise.⁵⁴ Ovim postupcima u BiH gotovo je ukinuta cenzura, iako u sarajevskim listovima već od početka novembra nema zaplijenjenih tekstova.⁵⁵ Sutradan, 11. 11. 1918. godine Narodna vlada za BiH donijela je i Naredbu kojom se ukidaju postojeća ograničenja vezana za organizaciju društava.⁵⁶

Ovaj dosta liberalan stav Narodne vlade za BiH možemo vidjeti i u njenom postupku kada je na sjednici održanoj 21. 11. 1918. godine usvojila prijedlog da se dopusti slobodno putovanje u granicama Bosne i Hercegovine, naravno uz obavezu nošenja identifikacijskih dokumenata.⁵⁷ Sve ove mjere naišle su na dobar prijem, posebno u štampi koja će početi da uživa u iznenada stečenoj slobodi izražavanja.

Većinu ovih liberalnih mjera Narodna vlada za BiH je u narednom periodu poništila donošenjem drugih zakona i naredaba, te provođenjem instrukcija centralnih organa koje su trebale zaštititi državu, njene institucije, predstavnike vlasti i vladajuću dinastiju, ali su istovremeno dovele do ponovnog uvođenja cenzure, sprovođenja policijskog nadzora na sumnjivim elementima, ograničavanja slobode govora, sakupljanja i sl., čime su narušavane lične i političke slobode stanovnika Bosne i Hercegovine.

Neke od ovih zakonodavnih aktivnosti Narodne vlade za BiH i centralnih organa nisu se odvijale željenim tempom, a predstavnici vlasti su ih smatrali izuzetno važnim. Narodna vlada za BiH tokom svog postojanja nije uspjela riješiti problem koji je frustrirao kako nju tako i njoj podređene organe. Riječ je o kaznenom zakonodavstvu, odnosno o dijelu koji se odnosi na politički delikt. Postojeće kazneno zakonodavstvo šttilo je upravni, ustavni i teritorijalni integritet Austro-Ugarske monarhije i carsko i kraljevsko apostolsko Veličan-

⁵⁴ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13547/1918 i Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1918, *Zakon kojim se ukidaju propisi zakona o štampi za Bosnu i Hercegovinu o jamčevini za periodične štampane spise*, 399.

⁵⁵ U *Glasi slobode* od 2. 11. 1918. godine izašla je vijest da je 30. 10. 1918. izvršena zadnja zapljena *Glasi slobode*. *Glas slobode*, god. 8, br.86. Sarajevo: 2. 11. 1918. 4.

⁵⁶ Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1918, *Naredba kojom se ukidaju ograničavanja za društva i opoziva raspuštanje društava i zemljoradničkih zadruga*, 400.

⁵⁷ ABiH. Fond: NVBiH, kutija 5, Zapisnik sa sjednice Narodne vlade za BiH, održane 21. 11. 1918.

stvo, odnosno vladare iz habsburško-lotarinške dinastije, te se kao takvo nije moglo primijeniti u novostvorenim okolnostima u BiH. Primjer koji najbolje pokazuje apsurdnost situacije odnosi se na verbalni delikt koji je na prostoru BiH bio veoma rasprostranjen sve vrijeme postojanja Kraljevine SHS. Dešavalo se da obični ljudi svoje nezadovoljstvo uspostavljenim poretkom ili nekom od mjera organa vlasti izražavaju psovkaama i uvredama na račun kralja Petra, regenta Aleksandra, dinastije Karađorđevića, Srpske vojske itd. Također, u međusobnim svađama i posebno u pijanom stanju ljudi su činili verbalni delikt bez želje za slanjem političke poruke. Naravno, bilo je i slučajeva da su pojedinci, želeći ostvariti lične interese, potkazivali i iznosili lažne optužbe da je određena ličnost počinila verbalni delikt.

U svim navedenim slučajevima primjena starog zakonodavstva nije dolazila u obzir jer je ono šttilo *Njegovo Carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo*. Upravo sa tim objašnjenjem je Državno odvjetništvo u decembru 1918. godine odbacilo više prijava protiv lica koja su vrijeđala kralja Petra i vratila njihove slučajeve Policijskoj direkciji na dalji postupak.⁵⁸ Kako slučajevi verbalnog delikta ne bi ostali nekažnjeni, Narodna vlada za BiH je 15. 1. 1920. godine uputila telegrafsko naređenje potčinjenim organima koje glasi: *Sve osobe, koje kliču proti Srbiji ili dinastiji s mjesta dajte predvesti i kaznite ih najvećom policijskom kaznom zatvora.*⁵⁹ Konkretno, to je značilo da se počinioци verbalnog delikta mogu kazniti sa dvadeset dana zatvora, što policijski direktor u jednom obraćanju Narodnoj vladi za BiH smatra smiješnim, pa čak i poticajnim za buduće izgređnike.⁶⁰

Druga stvar koja je posebno frustrirala organe vlasti bilo je sve češće i otvorenije agitovanje za republiku i federalno uređenje države. Kako lokalni organi vlasti nisu znali kako da se ponašaju u ovakvim situacijama, koje su im smetale, Narodna Vlada za BiH je 21. 1. 1919. godine uputila potčinjenim organima uputu slijedeće sadržine: *Budući će se ustavna i građanska prava, koja postoje u Srbiji protegnuti skoro na čitav teritorij države SHS a postoji na snazi i danas pravo na slobodni izražaj mnijenja u granicama zakona, to se poklici za republiku mogu zabraniti i policijski kazniti tek onda, kad se izražavanje za ovu državnu formu kosi sa općim policijskim propisima, koji se tiču uzdržavanja*

⁵⁸ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 14280/1918.

⁵⁹ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 279/1919 kao prilog aktu 11541/1920.

⁶⁰ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 13960/1918 kao prilog aktu 14280/1918.

javnog mira i reda. Zadaća je svakako političkih vlasti da se brine, da ne dođe do izgreda, pri čemu se ima uzeti obzir na opće raspoloženje u dotičnom mjestu i na tamošnje prilike kao i na način manifestacija. Organi sigurnosne službe moraju na to paziti te imaju pravo i dužnost, da u danom slučaju opomenu pučanstvo odnosno burne elemente na red. Ako se izgređnici uzprkos opomene ne bi pokoravali zapovjedi, neka ih policijska vlast radi neposlušnosti kazni.⁶¹

Da bi se prevazišli problemi koji su proizlazili iz zastarjelog zakonodavstva, Narodna vlada za BiH izradila je jedan Nacrt Zakona u kojem predlaže konkretne promjene onih dijelova kaznenog zakona koji se tiču političkog delikta. Ovaj Nacrt je sastavljen 13. 1. 1919. godine, a zatim predložen ministru pravde i ministru unutrašnjih djela koji su trebali da ga podnesu regentu Aleksandru na sankcionisanje. Čak je predložen i način na koji se ove izmjenе mogu sankcionirati, pa je predloženo da se iskoristi član 49. Bosanskog ustava iz 1910. godine, po kojem je moguće u vanrednim slučajevima putem vladareve naredbe izdati odredbe sa zakonskom moći.⁶² Ipak, spomenuta problematika neće biti riješena za vrijeme rada Narodne vlade za BiH. Predloženi Nacrt Zakona nije sankcioniran nego je problem političkog delikta riješen 22. 2. 1919. godine protezanjem zakonske snage glava IX i X Srpskog krivičnog zakona na cijelu teritoriju Kraljevine SHS, a time i na Bosnu i Hercegovinu. Međutim, kako je ovaj ukaz Ministarskog savjeta stupio na snagu tek 10. 4. 1919. godine, kada je objavljen u Službenim novinama Kraljevstva SHS, sve do tog datuma trajala je i frustracija organa vlasti u Bosni i Hercegovini jer slučajeve političkog delikta morali kažnjavati, po njima, blagim kaznama.⁶³

Zakonodavna aktivnost Narodne vlade za BiH nastavljena je sve do posljednjeg dana njenog rada. Dana 22. 1. 1919. godine donijela je odluku o uvođenju preventivne cenzure u Bosni i Hercegovini, a osam dana kasnije je tu odluku djelomično izmijenila. O ovim zakonima bit će više govora kasnije.

⁶¹ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 98/1919

⁶² ABiH. Fond: NVBiH, sign. 69/1919

⁶³ Sudski dnevničar u Derventi Augustin Mursal je 7. 3. 1919. godine osuđen pred Kotarskim sudom u Derventi na 14 dana zatvora i izgon iz Derventskog kotara, jer je 4. 3. 1919. godine na zabavi podružnice Napretka, navodno, odbio učestvovati u igrokazu dok se ne skine slika kralja Petra sa pozornice. Iako se ovaj slučaj desio u martu 1919. godine, još uvijek su sudovi izricali kazne na osnovu Naredbe Narodne vlade za BiH br. 279/1919 prez. od 15. 1. 1919. godine i na temelju Policijskog statuta iz 1916. godine. ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 11541/1920

Ograničavanje ličnih i političkih sloboda

Prioriteti novih organa vlasti vremenom se počinju mijenjati. Početna nastojanja da se osigura red i mir, spriječi divljanje austrougarskih vojnika u povlačenju, smire agrarni nemiri itd. zamijenjena su nastojanjima da se vlastiti građani stave pod kontrolu. Kraljevina SHS i Bosna i Hercegovina kao njen dio nakon ujedinjenja poduzimale su akcije koje su trebale zaštititi novostvorenu državu i društveni poredak, te spriječiti dublje društvene promjene. Zbog spoljnopolitičke i unutrašnjopolitičke situacije država se osjećala ranjivom, te je na svakom koraku vidjela neprijatelje. Kao protivnike država je prepoznavala sve one koji nisu aktivno podržavali režim i postojeći poredak ili su aktivno radili protiv njega. Tako su u potencijalno opasne elemente bili ubrajani svi oni od kojih je država očekivala da po prirodi svog poziva budu odani državi, bolje reći režimu, a tu svoju dužnost nisu obavljali dovoljno aktivno. Tu možemo ubrojiti činovnike, učitelje, policajce, svećenike itd., od kojih je država očekivala da podržavaju režim na svakom koraku i bez pogovora, pa će svaka kritika ili zastupanje stava suprotnog režimskom za sobom povlačiti posljedice. Primjer za ovo možemo pronaći u jednom dopisu koji je ministar unutrašnjih djela Pribičević uputio Atanasiju Šoli, a povodom jednog izvještaja koji je primio od kotarskog upravitelja u Banjoj Luci. U izvještaju prvo možemo vidjeti šta to država očekuje od javnih radnika i državnih službenika. *Ti državni, samoupravni i u opšte javni časnici i službenici pozvani su svojim pozivom i dužnošću svojom, da služe narodu i državnim interesima, a ne da ga separatističkim agitacijama, izazivanjima i napadima na druge narodne delove bune, zavode i razjedinjavaju. Njih treba tretirati kao ostatke nesavjesne i nenarodne austrougarske uprave, kao tuđinske agente, štetne za javni mir i poredak, za narodne interese i državnu ideju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.*⁶⁴ Nepokazivanje oduševljenja za novo stanje, spominjanje republike i federalnog uređenja bilo je, izgleda, dovoljno da se neko proglasi antidržavnim agitatorom, protivnikom državnog i narodnog jedinstva. Zbog takvih djelovanja Pribičević moli Šolu da se preduzmu mjere *“da se strogo postupa sa pravim krivcima, sa onima koji narod zavode i bune, a to su: nesavesni sveštenici, učitelji, činovnici i drugi*

⁶⁴ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 377/1919.

*časnici i službenici napred naimenovani.*⁶⁵ Očigledno je smatrao da je njihova dužnost služiti državnim interesima bez pogovora i zalagati se za ideje koje propagiraju oni na vlasti, a drugačije djelovanje ocjenjivano je kao separatiistička agitacija, izazivanje napada na druge dijelove naroda, zavađanje i razjedinjavanje. Pri tome Pribičević narod smatra neukim i zavedenim, te predlaže da se prema narodu postupa tolerantno, a da ove ostatke austrijske uprave i tuđinske agente treba strogo kazniti po zakonu. Ovo obraćanje završava: “*Na taj način, obavještavanjem naroda* (misli na obavještavanje putem štampe i živom riječju, istaknuo E. O.), *a s druge strane primenjivanjem strogih zakonskih mera protiv nesavesnih javnih funkcionera, nadam se da će se ubrzo otkloniti pojave izložene u pomenutim izvještajima*”.⁶⁶ S ciljem borbe protiv svih onih koji ne podržavaju postojeće stanje, ministar unutrašnjih djela Pribičević tražio je od Narodne vlade za BiH da provjeri pouzdanost činovnika i njihov odnos prema novostvorenom stanju, te da sastavi prijedloge za penzionisanje i uklanjanje iz službe svih činovnika koji su se kompromitovali u narodu ili su bili nepouzdati u pogledu odnosa prema novouspostavljenom stanju.⁶⁷

Pored *neprijatelja* u vlastitim redovima država je vrlo rano počela da detektirati i druge neprijatelje ili protivnike postojećeg stanja. Zbog želje da potencijalno opasne elemente stavi pod kontrolu i neutrališe njihovu djelatnost, novi organi vlasti su vrlo rano počeli nadzirati vlastito građanstvo i pratiti njegovo raspoloženje, aktivnosti i sl. Čak i u vrijeme kada Narodna vlada i Narodno vijeće donose liberalne odluke koje vraćaju lične i političke slobode građanima, organi vlasti počinju polahko izgrađivati jedan sistem koji je trebao opipavati puls naroda. Tako je već 15. 11. 1918. godine u *Narodnom jedinstvu* objavljeno da sve javne skupštine treba prijavljivati policiji, uz obrazloženje da to nije urađeno kako bi policija na skupštine slala svoje povjerenike da paze na njen rad i poslovanje, nego su to pravdali oprežnošću kako bi na vrijeme mogli spriječiti eventualne nemire, požare i slično.⁶⁸ Ipak, uskoro će doći do izvjesnih promjena, pa će policijski izaslanici na tim skupštinama

⁶⁵ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 377/1919.

⁶⁶ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 377/1919.

⁶⁷ Isović K. 1967, 414.

⁶⁸ “Javne skupštine treba prijavljivati policiji”. *Narodno jedinstvo*, god. 1, br.13. Sarajevo: 15. 11. 1918. 3.

moći, a to su po potrebi i činili, prekidati i raspuštati rad skupština ako ocijene da rade protiv državnih interesa.⁶⁹

U ovom periodu uporedo sa izgradnjom državnog aparata, koji će istovremeno biti i represivni, razvijala se i paranoja kod nosilaca vlasti. Svaki odlazak u Dalmaciju mogao se protumačiti špijunažom. Svaki povratnik iz Rusije bio je potencijalni boljševički agitator. Trgovci, muslimani i katolici, koji su putovali u Dalmaciju bili su potencijalni talijanski špijuni i o tome se često pronose glasine na graničnim područjima sa Dalmacijom. Ove glasine su i provjeravane, ali nikad nije bilo dovoljno dokaza da ih potvrde. Međutim, i bez dokaza o tome dešavalo se da lokalni organi vlasti, kao što je bio slučaj sa kotarskim predstojnikom u Livnu, počnu ograničavati kretanje putnika u Dalmaciju na najnužnije slučajeve.⁷⁰

Ipak, čini se da se najviše pažnje obraćalo na povratnike iz Rusije, kao potencijalne agitatore boljševičkih ideja. Već sredinom decembra 1918. godine Narodna vlada za BiH šalje svim kotarima obavijest slijedeće sadržine: *Iz Rusije se vraćaju bivši austro-ugarski vojnici boljševički raspoloženi. Ovima, koji će se vratiti u naše područje, budite na ruci, ako trebaju kakve pomoći, no pazite budno, da ne truju naroda svojim nazorima. Ako opazite što takvog, izolirajte dotičnika i izvijestite o svemu prvom poštom, gdje uztreba telefonski.*⁷¹ Ovo početno nadgledanje u narednom periodu dobit će organizovanije oblike, a sve s ciljem da se povratnici iz Italije, a posebno iz Rusije, što efikasnije stave pod nadzor kako bi se spriječilo širenje boljševičkih ideja. O aktivnostima Narodne vlade za BiH u vezi s ovim pitanjem lijepo govori nekoliko dokumenata iz Arhiva Bosne i Hercegovine, tj. međusobna prijepiska Narodne vlade i štaba II armije, iz kojih možemo vidjeti taj odnos prema povratnicima-zarobljenicima.

⁶⁹ Narodna vlada je 18. 1. 1919. godine uputila Štabu Druge armije dokument u kome se, između ostalog, kaže: *Dosadašnja praksa radi sazivanja i održavanja skupština biće ukinuta te će se odmah odrediti, da se skupštine tek nakon prethodne prijave policijskoj vlasti smiju održavati. Osim toga će se zakonsko naređenje da se u skupštine jedan izaslanik policijske vlasti ima u buduće stalno delegirati tačno izvršavati. Ovom izaslaniku spada u dužnost da se brine za red i mir u skupštini i da sve govore i manifestacije naperene protiv države i njenih interesa osujeti a po potrebi i skupštinu raspusti.* Citirano prema: Isović K. 1967, 417.

⁷⁰ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 1490/1919.

⁷¹ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 14329/1918.

Komandant II armije Stepa Stepanović je 19. 12. 1918. godine uputio Narodnoj vladi prijepis izvještaja koji je on dobio od komandanta srpskih trupa u Bosanskom Brodu, a u kojem se konstatuje da kroz Bosanski Brod u manjim grupama prolaze povratnici iz Rusije. Pošto svog oficira nije smatrao kompetentnim da ocjenjuje kakvo je raspoloženje povratnika, vojvoda moli Narodnu vladu da u Bosanski Brod pošalje nekoliko pouzdanih ljudi *koji bi saznali pravo raspoloženje zarobljenika, koji se vraćaju iz Rusije,*⁷² jer ocjenu svog oficira da povratnici nisu oduševljeni stanjem i boljševizmom u Rusiji nije smatrao potpuno sigurnom. Narodna Vlada za BiH je na sjednici koja je održana 2. 1. 1919. godine zaključila da policijsku direkciju uputi da u Bosanski Brod pošalje određen broj pouzdanih ljudi koji bi *finim načinom saznali mentalitet i raspoloženje svih zarobljenika koji se vraćaju u BiH*. Na predloženu uputu policijska direkcija je u Bosanski Brod uputila oficira Urtića, koji u Bosanski Brod stiže 4. 1. 1919. godine. Za to vrijeme na tzv. zarobljeničkom pitanju, tj. na evidentiranju i ispitivanju pristiglih zarobljenika radio je dr. Predrag Kašiković, koji i šalje izvještaj o svom radu za period od 30. 12. 1918. do 8. 1. 1919. godine, kada taj posao preuzima navedeni Urtić. O preduzetim aktivnostima Narodna vlada za BiH je 21. 1. 1919. godine obavijestila ministra unutrašnjih djela i kazala da je u Bosanski Brod poslala činovnika i izvjestan broj pouzdanih ljudi koji su trebali *da uplivišu povoljno na mentalitet i raspoloženje svih zarobljenika, koji se vraćaju u Bosnu i Hercegovinu i da im pruže pomoći*. Navedeni činovnik je javio da se po pričanju povratnika mnogo Bosanaca i Hercegovaca nakon dolaska u Suboticu razilaze po Srijemu, Banatu i Bačkoj, te da relativno mali broj stiže do Bosanskog Broda. Zbog toga Narodna vlada za BiH smatra kako bi bilo dobro da se nadležne vlasti u Subotici i drugim pograničnim mjestima upozore na ovu pojavu, te da im se skrene pažnja da ove povratnike popišu i upute u Bosanski Brod kako bi se mogla voditi kontrola nad njima.⁷³ Ovim je Narodna vlada za BiH nastojala eventualne nosioce boljševičkih ideja registrovati odmah na ulazu u zemlju i na taj način otupiti oštricu njihovog djelovanja.

⁷² ABiH. Fond: NVBiH, sign. 348/1919.

⁷³ ABiH. Fond: NVBiH, sign. 348/1919; ABiH. Fond: NVBiH, kutija 5, Zapisnik sa sjednice Narodne vlade za BiH održane 2.1.1919.

Nadzor nad povratnicima nastavio se ne samo na mjestima na kojima su oni ulazili u Bosnu i Hercegovinu nego i u unutrašnjosti. Od lokalnih organa s vremena na vrijeme stižu izvještaji o dolasku pojedinih lica koja su smatrana opasnim za državne interese. Tako je Gradski kotarski ured iz Banje Luke 26. 12. 1918. godine obavijestio Narodnu vladu za BiH o skorom dolasku u zemlju dr. Vukašina Markovića, kojeg opisuju kao veoma opasnog boljševičkog agitatora, te o kretanju još nekih lica sličnih sklonosti. Narodna vlada je reagovala šaljući prijepis ovog izvještaja 4. 1. 1919. godine svim okružnim oblastima, kotarskim uredima i kotarskim ispostavama sa dodatkom koji glasi: [...]na znanje s nalogom, da se spomenuti boljševički agitatori, kad budu došli u naše zemlje, imadu zaustaviti i pod strogim nadzorom držati. Dolazak javite brzojavno ovamo.⁷⁴

Sličnih vijesti o dolasku ili spremanju dolaska pojedinaca ili grupa na teritoriju Kraljevstva SHS i Bosne i Hercegovine bilo je tokom decembra 1918. i januara 1919. godine sve više. Pojavljuju se informacije o spremanju atentata na regenta Aleksandra u Sarajevu na njegovom proputovanju za Pariz⁷⁵, zatim o dolasku dvadeset boljševika koji su iz Moskve poslani da šire boljševičke ideje⁷⁶, o spremanju boljševičke literature koja treba da se rastura po Kraljevini SHS⁷⁷ i za svaku od ovih informacija ministar Pribičević je tražio provjere na terenu i hapšenje navedenih. Njegovi nalozi su izvršavani i često se pokazivalo da su navedene informacije bile netačne i neozbiljne. Naravno, bilo je ljudi koji su svojim idejama i radom davali povoda vlastima da ih svrstavaju u boljševike, ali organi vlasti su i tada bili nemoćni. Tako policijski direktor u Sarajevu Ljeskovac kaže: *Boljševika ima ovdje, ali nisu hapšeni, jer ne znam na temelju čega da ih hapsim. Do sada nisu ništa preduzeli, pa da bih mogao protiv njih postupati.*⁷⁸

Veliku pažnju posvećivali su i djelovanju Socijaldemokratske stranke u Bosni i Hercegovini, koja je prema njima razvijala živu agitaciju za republikansku formu državnog uređenja i ostvarivala velike uspjehe među radnici-

⁷⁴ Citirano prema: Isović K. 1967, 408-409; ABiH. Fond: NVBiH, sign. 100/1919.

⁷⁵ Isović K. 1967, 412.

⁷⁶ Isović K. 1967, 412.

⁷⁷ Isović K. 1967, 414-415.

⁷⁸ Citirano prema: Isović K. 1967, 412-413.

ma, a posebno željezničarima.⁷⁹ Zbog toga vlasti sve više pažnje posvećuju radu ove stranke i pokušavaju što više neutralizirati njen utjecaj. Prati se rad njenih skupština, a nakon jedne takve, održane vjerovatno 17. 1. 1919. godine, Narodna vlada za BiH je Filipa Filipovića, jednog od govornika na toj skupštini, odlučila predati državnom odvjetništvu zbog govora u kojem navedeni navodno poziva na pobunu. Pored ovoga, i Sreten Jakšić je pozvan kod šefa pravosuđa, koji mu je saopćio da se slične protivdržavne demonstracije neće trpjeti i da će se protiv krivaca najstrožije postupati. Ipak, Narodna vlada priznala je da djelatnost socijaldemokrata nije nasilna i da se uglavnom radi o propagandnim i skupštinskim manifestacijama, te da su njihove aktivnosti usmjerene na poboljšanje materijalnog položaja radnika. Ali i pored toga, Vlada je smatrala da je *prevrat u boljševističkom smislu jedini i pravi ideal ovih ljudi. Stoga će Narodna vlada sve struje i kretanja u stranci i u buduće budnim okom motriti i težiti, da njihovim destruktivnim nastojanjima blagovremeno i s punim uspjehom na put stane, pa makar se morala upotrebiti i brachialna sila, računajući naravno na prvom mjestu na Vašu pomoć.*⁸⁰

Vjerovatno najbolji primjer represivnog djelovanja novih organa vlasti predstavlja cenzura, bilo da se radi o cenzurisanju pisama, telegrama, telefonskih razgovora ili štampe i drugih štampanih spisa. Na primjeru cenzure možemo vidjeti kako se izgrađivao i kako je djelovao represivni aparat, ali istovremeno i vidjeti da taj aparat često i nije funkcionirao baš najbolje, jer se dešavalo da se ono što je već objavljeno u Zagrebu ili Beogradu cenzuriše u Sarajevu i slično.

Vrlo brzo nakon ukidanja nekih odredbi Zakona o štampi iz 1907. i njegovih pooštrenja iz 1914. godine u Narodnoj vladi za BiH i Centralnoj vladi u Beogradu počeli su razmišljati o ponovnom uvođenju cenzure. Već 20. 12. 1918. godine štab Druge armije uputio je Narodnoj vladi za BiH dopis Vrhovne komande u kome je vidljivo nastojanje da se štampa, odnosno njeno pisanje usmjeri u željenom smjeru.⁸¹ Narodna vlada za BiH željela je da se što prije uvede cenzura štampe, o čemu svjedoči i jedan od zaključaka koji je donesen na njenoj sjednici 13. 1. 1919. godine, u kojem se govori da će od Ministar-

⁷⁹ Išović K. 1967, 414.

⁸⁰ Citirano prema: Išović K. 1967, 417-418.

⁸¹ Tadić K. 1970/1971. 398.

stva (unutrašnjih djela, vjerovatno) tražiti ovlaštenje za uvođenje preventivne cenzure *pošto se štampa razuzdala*.⁸² Već 15. 1. 1919. godine Atanasije Šola u telegramu ministru Pribičeviću govori da je zahtjev Vrhovne komande za uvođenje cenzure sasvim opravdan iz vojničkih i političkih razloga, te da su upravo novinari, a posebno oni u BiH, najodgovorniji za teško stanje u zemlji.⁸³ Ministar Pribičević je odgovorio 19. 1. 1919. godine i saopćio da se u Bosni i Hercegovini može uvesti preventivna cenzura.⁸⁴ Konkretna akcija preduzeta je 22. 1. 1919. godine, kada je Narodna vlada za BiH, na osnovu ovlaštenja Ministarskog savjeta Kraljevine SHS, donijela Naredbu o uvođenju preventivne cenzure u Bosni i Hercegovini, odnosno 24. 1. 1919. godine kada je ta Naredba stupila na snagu objavljivanjem u Zborniku zakona i naredaba BiH.⁸⁵

Uvođenje preventivne cenzure pravdano je vojnim i političkim razlozima kako se štampom ne bi potkopavala ideja državnog jedinstva niti raspirivala vjerska mržnja i *suvervnjivost* među pojedinim dijelovima jedinstvenog naroda. Cenzuru su trebali obavljati oficir Srpske vojske, državni odvjetnik i jedan policijski činovnik. Sve dnevne novine morale su se dva sata prije rasturanja podnijeti na cenzuru, a ostali štampani spisi osam dana prije izdavanja. Sva cenzurisana mjesta trebala su se popuniti drugim sadržajima kako se ne bi vidjele praznine cenzurisanih tekstova. Kršenje Naredbe o preventivnoj cenzuri kažnjavalo se novčanom kaznom do 2000 kruna ili zatvorom do šest mjeseci.⁸⁶

Uvođenje preventivne cenzure negativno je odjeknulo u domaćoj štampi, a najglasniji u negodovanju bili su oni koji su najviše bili pogođeni ovakvom Vladinom mjerom. Prije svega, to se odnosi na *Glas slobode*, iako cenzura neće zaobilaziti ni drugu štampu u Bosni i Hercegovini. U članku *Preventivna cenzura* objavljenom u *Glasi slobode* već 25. 1. 1919. godine oštro se protestuje protiv uvođenja cenzure, te se zahtijeva da se ona ukine ili bar da se novine

⁸² ABiH. Fond: NVBiH, kutija 5, Zapisnik sa sjednice Narodne vlade za BiH, održane 13. 1. 1918.

⁸³ Tadić K. 1970/1971. 398.

⁸⁴ Tadić K. 1970/1971. 398.

⁸⁵ Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1919, *Naredba o uvođenju preventivne cenzure u Bosni i Hercegovini*, 4; ABiH. Fond: NVBiH, sign. 150/1919.

⁸⁶ Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1919, *Naredba o uvođenju preventivne cenzure u Bosni i Hercegovini*, 4.

ne zadržavaju dva sata na cenzuri. Ono što je dodatno pogađalo novinare jeste činjenica da je preventivnu cenzuru vršio isti državni odvjetnik kao i u austro-ugarskom periodu.⁸⁷ Velike poteškoće stvarao je i član 5. ove Naredbe, jer je on predviđao da se cenzurisana mjesta ne smiju ostavljati nepopunjena, što je stvaralo velike tehničke probleme. Nakon što su novinari protestovali protiv ove odredbe i tražili da se bar ona ukine, ako već ne može cenzura, Naredba o uvođenju preventivne cenzure preinačena je 31. 1. 1919. godine kada je ukinut član 5, kojim se zabranjivalo da se cenzurisana mjesta izdaju nepopunjena ili popunjena da je to očigledno.⁸⁸ Novinari *Glasa slobode* nisu mogli da i ovu odluku Vlade ne izvrgnu ruglu, pa članak u kojem obavještavaju javnost o ukidanju člana 5. završavaju riječima: *Blago nama!*⁸⁹

Novine tog perioda tada se počinju puniti različitim oglasima koji su trebali popuniti cenzurisana mjesta, a nakon ukidanja te odredbe ponovo se javljaju karakteristične bjeline koje su govorile o revnosti cenzora. Neke novine (kao *Vrijeme*) željele su svojim čitaocima skrenuti pažnju na cenzurisana mjesta na taj način što su u svojoj redovnoj rubrici *Lice i naličje*, u kojem su pisali o nasiljima nad muslimanima, priloge označavali brojevima, tako da je čitalac na taj način mogao vidjeti da li je neki prilog cenzurisani. A da su cenzori nekada bili i revnosniji nego što bi to trebalo, govore i podaci da su u Sarajevu bili cenzurisani članci koji su prethodno objavljivani u Beogradu ili Zagrebu.⁹⁰ Istovremeno to govori i o samim cenzorima koji su često vidjeli opasnost i u bezazlenim natpisima, ali i o slaboj koordinaciji dijelova represivnog aparata koja će se nastaviti i u godinama koje slijede.

Kako je većina novinara već od ranije imala iskustva sa cenzorima i cenzurom, nije trebalo dugo da se kod njih počne razvijati i autocenzura, pa novinar lista *Vrijeme* jedan članak završava riječima: *Da prostite, bojimo se mavi olovke! [...]*⁹¹

⁸⁷ "Preventivna cenzura". *Glas slobode*, god. 9, br. 19. Sarajevo: 25. 1.1919. 1.

⁸⁸ Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1919, *Naredba kojom se preinačuje naredba o uvođenju preventivne cenzure u Bosni i Hercegovini*, 7.

⁸⁹ "Cenzura". *Glas slobode*, god. 9, br. 25, Sarajevo: 1.2. 1919. 2.

⁹⁰ "Protiv cenzure i progona". *Glas slobode*, god. 9, br. 39. Sarajevo: 18. 2. 1919. 1.

⁹¹ "Bilješke: Baš bi bilo dobro." *Vrijeme*, god. 1, br. 10. Sarajevo: 6.2.1919. 3.

I prije donošenja ove Naredbe Vlada je znala iskoristiti i postojeće odredbe Zakona o štampi iz 1907. godine, posebno njegov član 18, kojim je Vlada u nekim slučajevima zabranjivala rasturanje štampe iz inostranstva. Ministar Pribičević je zabranio rasturanje lista *Libre serbie* i naredio da se isti oduzima i uništava, a one koji ga rasturaju trebalo je kazniti po postojećim zakonima, koristeći upravo ovaj član Zakona o štampi.⁹²

Pored cenzure štampe postojala je i cenzura pisama, telegrama i telefonskih razgovora. Iako je Narodna vlada za BiH svojom Naredbom br. 13412/ prez još 5. 11. 1918. godine naložila, između ostalog, da se ukidaju svi propisi koji se tiču ograničavanja pisama, telegrama i telefonskih razgovora, iz nekih dokumenata je vidljivo da je ovaj oblik cenzure postojao u posmatranom periodu. Iz prijepiske između Zemaljske vlade za BiH i Okružne oblasti u Travniku u februaru 1919. godine vidljivo je da je još 16. 1. 1919. godine Narodna vlada za BiH naredila uvođenje cenzure pisama i telegrama.⁹³ Drugi dokument potvrđuje postojanje cenzure i u njemu se navodi da je tu cenzuru vršio Kotarski ured, ali i da je vojna vlast slala pojedine građane da u njeno ime pregledaju poštu.⁹⁴ O cenzuri pošte i telegrafa pisala je i štampa. *Glas slobode* od 11. 2. 1919. godine u članku *Zar i cenzura pisama* navodi da je ponovo uvedena cenzura pisama i telegrama, te da je čak strožija nego prije.⁹⁵

* * *

Iz naprijed izloženog vidljivo je da su Narodno vijeće SHS za BiH i Narodna vlada za BiH tokom svog kratkotrajnog djelovanja u izuzetno teškim uvjetima djelovali potpuno autonomno, te da su poduzimali različite mjere s ciljem očuvanja reda i mira, te očuvanja novouspostavljenog društvenog i državnog poretka. Mjere koje su poduzimane išle su za tim da osiguraju očuvanje novouspostavljenog društvenog i državnog poretka, na šta svaka država i ima pravo, ali donošenje i provođenje mnogih od tih mjera neminovno je značilo i ograničavanje ličnih i političkih sloboda stanovnika BiH, te se kao takve mogu i moraju smatrati represivnim.

⁹² ABiH. Fond: NVBiH, sign. 346/1919.

⁹³ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 1203/1919.

⁹⁴ ABiH. Fond: ZVBiH, sign. 2803/1919.

⁹⁵ "Zar i cenzura pisama". *Glas slobode*, god. 9, br. 33. Sarajevo: 11. 2. 1919. 1.

S druge strane, imamo bezbroj primjera da represivne mjere nisu bile posljedica planske i organizovane akcije organa uprave, nego su posljedica samovolje i zloupotrebe položaja i ovlasti nosilaca vlasti, te domaćeg mentaliteta.

Treba naglasiti da nasilje i represija nisu nastali sa ovim novim organima vlasti niti su sa njima nestali, jer su jednostavno dio folklor na ovim prostorima. Oni predstavljaju samo jednu kratku fazu u izgradnji i djelovanju jednog represivnog sistema koji je svoju kulminaciju doživio u doba diktature.

Izvori i literatura:

Izvori:

Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH)

- Narodna vlada Bosne i Hercegovine (NVBiH)
- Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za BiH (GONV)
- Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine (ZVBiH)

Objavljena građa:

- Isović K. 1967. "Odjeci i uticaji Oktobarske revolucije na prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine (1917-1921)". *Glasnik arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine* 7. Sarajevo. 283-570.
- Kapidžić H. 1963. "Rad Narodnog vijeća SHS Bosne i Hercegovine u novembru i decembru 1918. godine". *Glasnik arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine* 3. Sarajevo. 147-328.
- Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu 1918. i 1919.

Novine:

- *Narodno jedinstvo*
- *Glas slobode*
- *Vrijeme*

Literatura:

- Isović K. 1962. "Struktura i funkcionisanje organa državne uprave u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1924. godine". *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 2. Sarajevo: Društvo arhivista BiH. 13-69.

- Kapidžić H. 1968. "Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom u novembru 1918. godine". *Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom*. Sarajevo: Svjetlost. 262-282.
- Krizman B. 1968. "Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini". *Prilozi 4*. Sarajevo: Institut za istoriju, 89-123.
- Purivatra A. 1999. *Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Sarajevo: Bosanski kulturni centar.
- Šehić N. 1982. " Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar – decembar 1918)". *Prilozi 19*. Institut za istoriju. Sarajevo, 163-202.
- Šehić N. 1991. *Bosna i Hercegovina 1918-1925*. Sarajevo: Institut za istoriju.
- Tadić K. 1970/1971. "Prilog pitanju cenzure u Bosni i Hercegovini 1919-1920. godine". *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine 10/11*. Sarajevo: Društvo arhivista BiH, 397-409.

SUMMARY

ELEMENTS OF REPRESSION IN THE FUNCTIONING OF THE PEOPLE'S COUNCIL OF SLOVENIANS, CROATS AND SERBS FOR BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE PEOPLE'S GOVERNMENT FOR BOSNIA AND HERZEGOVINA

By the end of October and the beginning of November 1918, the Peoples' Council of Slovenians, Croats and Serbs and the People's Government for Bosnia and Herzegovina became operational. During their short tenure, these new bodies of governance undertook various measures aimed at establishing law and order and maintenance of the newly established state and its social order. These measures included re-organisation of the country's repressive apparatus – i.e. police and gendarmerie, the National Guard, military, courts, and prosecutorial offices – in order to ensure the respect of law and the authority of state. Numerous laws, decrees and orders, adjusted to the newly established circumstances, in order to enable the state and its bodies to protect themselves within the framework of law. Such an activity of the People's Council of SHS for BiH and the People's Government for BiH led to the re-introduction of censorship of press, letters, telegrams and telephone communications, as well as the introduction of police surveillance over all the suspicious

elements, their arrests and detentions as well as the sanctioning of political delicts – in a nutshell, these measures were taken by the governmental bodies in order to impose restrictions on individual and political freedoms of the population, all with the pretext of protection of the state and its newly established order. In addition to this planned and organised repressive actions, there were numberless instances which indicate that these repressive measures were the consequence of local mentality and arbitrariness and abuse of official position and powers by the representatives of Government, primarily executed by the members of police, gendarmerie, the National Guard and military. In this brief period one detects the elements of repressive actions in the functioning of the People's Council of SHS for BiH and the People's Government for BiH, while the repressive system, for which foundations were laid in this period, continued to be built only to reach its culmination in the era of dictatorship.

Key words: People's Council of Slovenians, Croats and Serbs for BiH, People's Government for BiH, repression, repressive apparatus, repressive legislation, police surveillance, censorship, verbal delict, abuse, restriction of individual and political freedoms